

Трибуна Молодого Вченого

Анна КОЗЛЕНКО

аспірант
Національної академії
прокуратури України
strygun_a.a@mail.ru

УДК 343.1

АКТУАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИХ ЗАСАД ПРАВОМОЧНОСТІ НАЛЕЖНОГО СУБ'ЄКТА ПРОВОДИТИ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ДІЇ, СПРЯМОВАНІ НА ОДЕРЖАННЯ ДОКАЗІВ

На всіх стадіях розвитку юриспруденції доказам та доказуванню приділялася значна увага. Однак доводиться констатувати, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК України) має певні прогалини щодо вказаних питань. Як свідчить практика, органи, що здійснюють кримінальне провадження, не завжди дотримуються вимог законодавства при виконанні своїх обов'язків.

Метою статті є висвітлення теоретико-практичних засад правомочності належного суб'єкта проводити процесуальні дії, спрямовані на одержання доказів.

Зазначене питання досліджували вітчизняні та зарубіжні процесуалісти і практики, зокрема такі, як: О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль, В.Я. Тацій, А.В. Портнов, В.В. Золотих.

Актуальність розгляду питань належності та допустимості доказів у кримінальному процесі визначається не тільки тим, що ці питання повністю не вивчені, а й тим, що у зв'язку з прийняттям КПК України проблема належності і допустимості доказів набула якісно нового змісту.

Від того, наскільки ґрунтовно будуть досліджені всі матеріали кримінального провадження, чи буде додержано вимог закону, залежатиме правильність рішення суду. Це має важливе значення, оскільки основним

завданням кримінального судочинства є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений і жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу.

Відповідно до ст. 86 КПК України [1, с. 50] допустимість доказів – це придатність їх для використання у кримінальному процесі за формою. Таким чином, допустимість доказу є одним із критеріїв оцінки доказів.

Законодавці, встановлюючи вимоги до дотримання процесуальної форми, мають на меті отримання якісних доказів, що дають можливість достовірно встановлювати обставини кримінального провадження. Зв'язок форми і змісту діалектичний. Форма не має значення, якщо вона не відповідає змісту. Без форми зміст не може існувати і виконувати своє цільове призначення. Форма доказу має суттєве значення, оскільки зміст його залежить від об'єктивних властивостей фактів і обставин, що підлягають доказуванню, проміжних і побічних фактів, від якості джерел, об'єктивних і суб'єктивних факторів, що впливають на формування доказів [2, с. 253].

Доказ повинен бути отриманий належним суб'єктом, тобто особою, правомочною у

даному провадженні проводити ту процесуальну дію, під час якої доказ буде отримано. Суб'єкти, які правомочні збирати докази у кримінальному провадженні, визначені ч. 1 ст. 84 КПК України [1, с. 50], а саме: слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд, що здійснюють конкретне кримінальне провадження. Згідно зі ст. 39 КПК України [1, с. 25–26] право на здійснення досудового розслідування має також керівник органу досудового розслідування. За письмовим дорученням слідчого, прокурора здійснювати слідчі (розшукові) дії і негласні слідчі (розшукові) дії можуть також оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, безпеки, органів [1, с. 25–26] право на здійснення досудового розслідування має також керівник органу досудового розслідування. За письмовим дорученням слідчого, прокурора здійснювати слідчі (розшукові) дії і негласні слідчі (розшукові) дії можуть також оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, безпеки, органів

України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України. Під час виконання доручень слідчого, прокурора оперативний співробітник користується повноваженнями слідчого.

Вказані положення кримінального процесуального закону визначають належну компетенцію зазначених вище осіб у межах наданих їм повноважень, відповідальність за проведену дію, об'єктивність і неупередженість особи при отриманні доказів.

Належним суб'єктом, що має право на проведення процесуальних дій, може бути учасник процесу, який виконує певну кримінальну процесуальну функцію, має процесуально-правовий статус і є суб'єктом кримінальних процесуальних відносин у конкретному кримінальному провадженні [2, с. 254].

Під час перевірки допустимості доказів передусім необхідно з'ясувати, чи дотримані вказані вимоги кримінального процесуального закону.

На нашу думку, докази повинні бути визнані такими, що отримані неналежним суб'єктом при проведенні слідчих дій органом досудового розслідування, у разі:

- коли слідчі дії провів слідчий, який не призначений слідчим у конкретному кримінальному провадженні чи не включений до групи слідчих;
- коли слідчим порушені вимоги закону про підслідність. Чітке врегулювання питань про підслідність кримінальних проваджень сприяє зміцненню законності при розслідуванні злочинів. Слідчий, встановивши, що

провадження, в якому здійснюється досудове розслідування, не підслідні йому, зобов'язаний провести всі невідкладні слідчі дії, після чого направляє провадження прокуророві для передачі його за підслідністю.

Прикладом типового порушення вимог закону про підслідність є: отримання доказів будь-яким слідчим, крім слідчого прокуратури, у провадженні, яке не відноситься до підслідності органу, співробітником якого він є, якщо прокурор, який діє в межах своєї компетенції, не скористався повноваженнями передачі провадження іншому органу досудового розслідування;

- проведення слідчих дій слідчим після закінчення встановленого в законі строку. Вважаємо, що порушення цієї вимоги закону тягне визнання отриманого при цьому порушенні доказу недопустимим;
- коли є інші підстави для визнання слідчого неналежним суб'єктом:

- а) якщо слідчий не є громадянином України;
- б) якщо слідчий перебуває на лікуванні і має листок тимчасової непрацездатності або перебуває у відпустці.

Невирішеним є питання про можливість самостійного проведення досудового розслідування кримінального провадження стажистом.

Крім того, слідчий, прокурор не можуть брати участь у проведенні досудового розслідування, якщо вони:

- 1) є у даному провадженні потерпілими, цивільними позивачами, цивільними відповідачами, свідками;
- 2) брали участь у даному провадженні як експерти, перекладачі, захисники, законні представники обвинуваченого, представники потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача;
- 3) якщо вони є родичами потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача або їхніх представників, родичами обвинуваченого або його законного представника, родичами захисника, слідчого або особи, яка провадила дізнання;
- 4) якщо є інші обставини, що дають підставу вважати, що вони особисто, прямо чи опосередковано зацікавлені в даному кримінальному провадженні.

Неприпустимим, на нашу думку, є проведення досудового розслідування криміналь-

ного провадження, де слідчий і прокурор є родичами. За таких обставин не можна вважати, що досудове розслідування проведено особою, що не зацікавлена у цьому кримінальному провадженні.

З огляду на те, що будь-яка діяльність людини містить у собі суб'єкт діяльності, сам процес діяльності та його результат, В.В. Золотих визначив основними об'єктами перевірки кримінального процесу наступне: ознаки належного суб'єкта, ознаки належної процесуальної діяльності; ознаки належного закріплення результатів процесуальної діяльності [3, с. 57–58].

Так, ухвалою колегії суддів Судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду м. Києва від 17 жовтня 2013 року вирок Святошинського районного суду м. Києва від 17 червня 2013 року в частині засудження Х.С. за п. 12 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України (КК України) скасований, а кримінальне провадження закрито на підставі п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України у зв'язку з невідновленням достатніх доказів для доведення його винуватості.

Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 17 червня 2013 року в частині засудження Ж.В. за п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України змінений, дії Ж.В. перекваліфіковані за п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України на ч. 2 ст. 121 КК України та за ч. 2 ст. 121 КК України призначено йому покарання у виді 10 років позбавлення волі.

Як зазначено в ухвалі суду, вказаним вирок Х.С. та Ж.В. визнано винними у тому, що вони за попередньою змовою між собою 16 жовтня 2012 року близько четвертої години, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, знаходячись біля 7-го під'їзду будинку № X на вул. С. у м. К., умисно вчинили вбивство громадянина Ш.Ю.

За результатами апеляційного розгляду колегія суддів дійшла висновку, що жодні з наведених показань свідків не містять відомостей щодо обставин побиття Ш.Ю. і не лише не спростовують показання обвинувачених щодо обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а й підтверджують їх.

Крім того, Святошинський районний суд обґрунтував своє рішення про винуватість Ж.В. та Х.С. у вчиненні інкримінованих їм злочинів показаннями Ж.В., які він давав

в ході досудового слідства під час допиту як обвинувачений 18 жовтня 2012 року та під час проведення відтворення обстановки і обставин події 18 жовтня 2012 року, а також показаннями слідчого Святошинського РУ ГУ МВС України в м. Києві Б.О., який підтвердив, що Ж.В. під час проведення вказаних слідчих дій на досудовому слідстві давав показання відповідного змісту.

Однак вказані докази є недопустимими, оскільки відповідно до ч. 4 ст. 95 КПК України суд може обґрунтувати свої висновки лише показаннями, які він безпосередньо сприймає під час судового засідання або отриманими в порядку, передбаченому ст. 225 КПК України. Суд не має права обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому і прокурору, або посилатись на них.

Згідно зі ст. 97 КПК України у будь-якому разі не можуть бути визнані допустимим доказом показання з чужих слів, якщо вони даються слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу або іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження.

Показання слідчого Святошинського РУ ГУ МВС України в м. Києві Б.О. щодо надання Ж.В. під час допиту як обвинуваченого 18 жовтня 2012 року та під час проведення відтворення обстановки і обставин події 18 жовтня 2012 року показань певного змісту є показаннями з чужих слів, а тому відповідно до вимог вказаної статті є недопустимим доказом.

Більше того, як вбачається з протоколу огляду та вилучення в день події, вилучення одягу у Х.В. було здійснено особою (оперуповноваженим), яка за ст. 66 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року [4] (відповідно до вимог якого проводилось вилучення) не наділена правом збирати докази, що ставить під сумнів допустимість вказаного доказу.

З урахуванням викладеного колегія суддів апеляційної інстанції дійшла висновку, що Ж.В. в день події, близько четвертої години, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, знаходячись біля 7-го під'їзду будинку № X на вул. С. в м. К., на ґрунті раптово виниклих неприязних стосунків із Ш.Ю., не бажаючи настання наслідків у виді смерті потерпі-

лого, хоча міг і повинен був їх передбачити, завдав Ш.Ю. численні удари руками та ногами в життєво важливі органи, спричинивши останньому тяжкі тілесні ушкодження, небезпечні для життя в момент заподіяння, у вигляді закритої травми шії з переломами хрящів гортані, набряком гортані і розвитком асфіксії, які потягли смерть потерпілого [5].

Таким чином, способи збирання доказів, передбачені КПК України, залежно від їх правового змісту слід поділяти на слідчі, судові дії та інші процесуальні дії.

Докази, зібрані під час слідчих і судових дій, є недопустимими, якщо вони отримані: 1) у разі проведення слідчої дії до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, за винятком огляду місця події; 2) без роз'яснення прав та обов'язків особам, які беруть участь у проведенні слідчої дії; 3) з порушенням права підозрюваного чи обвинуваченого на захист; 4) за відсутності понятих, якщо їх участь є обов'язковою; 5) за відсутності встановленої законом кількості понятих і при невідповідності особи понятого вимогам, які передбачені до них кримінальним процесуальним законом; 6) при відсутності учасників, які за законом обов'язково повинні бути присутніми при провадженні певної слідчої дії; 7) із застосуванням погроз, насильства, інших незаконних дій, передбачених ст. 87 КПК України [1, с. 50–51]; 8) з порушенням порядку проведення слідчої дії, передбаченого кримінальним процесуальним законодавством України; 9) у разі проведення слідчої дії у не встановлений законом час доби без встановлених законом підстав.

Докази, отримані під час інших процесуальних дій, можуть бути визнані недопустимими у випадку недотримання процедури їх приєднання до кримінального провадження.

Оцінка допустимості доказів здійснюється на всіх стадіях кримінального провадження відповідним суб'єктом (слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом) за його внутрішнім переконанням і ґрунтується на вимогах кримінального процесуального закону. Визнання доказів недопустимими можливе на будь-якій стадії кримінального провадження, у кожній з яких процесуальний порядок вирішення цього питання може бути охарактеризований таким ланцюгом: виявлення підстав для визнання доказу недопустимим

– ініціювання розгляду питання про визнання доказу недопустимим – оцінювання допущених порушень норм кримінального процесуального закону при одержанні і фіксації доказу – вирішення питання про визнання доказу недопустимим. При цьому на кожній стадії вказаним ланкам притаманна специфіка, зумовлена особливостями щодо: 1) кола об'єктів, які підлягають оцінці за критерієм допустимості; 2) кола учасників кримінального провадження, які мають право ініціювати розгляд питання про визнання доказів недопустимими; 3) порядку ініціювання розгляду цього питання залежно від суб'єкта ініціювання; 4) порядку розгляду питання про визнання доказу недопустимим залежно від повноважень суб'єкта оцінки.

Як свідчить судова практика, за відсутності нормативного закріплення у Кримінально-процесуальному кодексі України 1960 року порядку визнання доказів недопустимими органи досудового розслідування та суди по-різному вирішували вказане питання (відкладали розгляд клопотань про визнання доказів недопустимими на більш пізні етапи стадії, лише в поодиноких випадках виносили постанови (ухвали) про визнання доказів недопустимими; вирішували питання про допустимість доказів лише при постановленні кінцевого рішення тощо). У зв'язку з необхідністю забезпечення єдності слідчої та судової практики законодавець у ст. 89 чинного КПК України [1, с. 52] закріпив порядок визнання доказів недопустимими, але не передбачив можливості визнання доказів недопустимими на стадії досудового розслідування та не чітко визначив порядок ініціювання розгляду цього питання учасниками кримінального провадження, строки і порядок розгляду та вирішення клопотання про визнання доказів недопустимими, ознайомлення учасників кримінального провадження з прийнятим рішенням та його оскарження.

У результаті дослідження, виконаного на основі аналізу чинного законодавства та практики його застосування, теоретичного осмислення наукових праць вчених, нами сформульовано основні висновки та пропозиції, які мають теоретичне і практичне значення.

На нашу думку, ст. 89 КПК України [1, с. 52] необхідно доповнити наступним: «слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд вирі-

шує питання допустимості доказів за власною ініціативою або за клопотанням учасників кримінального провадження. Клопотання щодо визнання доказу недопустимим може бути заявлене у письмовій формі та в усній (у разі нагальної необхідності) з подальшим дублюванням його у письмовій формі. У клопотанні повинні бути зазначені доказ та обґрунтування підстав для визнання його недопустимим.

Клопотання щодо визнання доказу недопустимим вирішується судом, слідчим суддею – одразу після його надходження, але не пізніше трьох днів з моменту його подання, а у разі надходження слідчому, прокурору – в строк не більше десяти днів з моменту його подання. Під час розгляду клопотання щодо визнання доказу недопустимим слідчий суддя, суд зобов'язаний заслуховувати думки учасників кримінального провадження, а після того – вирішити питання про визнання / невизнання доказу допустимим. Участь особи, яка подала клопотання, чи захисника, представника та слідчого чи прокурора є обов'язковою.

За результатами розгляду клопотання щодо визнання доказу недопустимим слідчий, прокурор, слідчий суддя виносять мотивовану постанову згідно з правилами кримінального процесуального законодавства України, а суд постановляє ухвалу.

Ухвала суду та постанова слідчого, прокурора, слідчого судді за результатами розгляду клопотання щодо визнання доказу недопустимим може бути про:

- 1) повне задоволення клопотання та визнання доказу недопустимим;
- 2) часткове задоволення клопотання та визнання доказу недопустимим у певній частині;
- 3) відмову у задоволенні клопотання про визнання доказу недопустимим. Така відмова не перешкоджає його повторному заявленню з інших підстав.

Копія постанови слідчого, прокурора, слідчого судді, ухвали суду надається сторонам кримінального провадження та може бути оскаржена у порядку, передбаченому законодавством України.

Визнання доказів недопустимими є важливою кримінальною процесуальною санкцією, яка застосовується у випадку встановлення допущених при одержанні та фіксації доказів порушень кримінального процесуального закону як спосіб реагування на виявлені порушення. Визнання доказів недопустимими тягне за собою правові наслідки, які є специфічними для кожної стадії кримінального провадження і залежать від істотності значення для кримінального провадження доказу, що визнаний недопустимим, та наданого суб'єкту оцінки кола повноважень у конкретній стадії кримінального провадження.

У будь-якому випадку основним та обов'язковим наслідком визнання доказу недопустимим є втрата ним юридичної сили, неможливість його врахування при прийнятті процесуальних рішень і при доведенні обставин, які входять до предмета доказування у кримінальному провадженні. У свою чергу, це тягне за собою постановлення виправдального вироку чи виключення посилання на доказ, визнаний недопустимим, у мотивувальній частині вироку суду першої інстанції або скасування вироку суду (постанови першої інстанції та повернення справи на новий судовий розгляд у суд першої інстанції), а також скасування вироку суду першої інстанції та закриття справи у зв'язку з недоведеністю участі підсудного у вчиненні інкримінованого злочину тощо.

Отже, зазначені правові наслідки залежать від істотності значення для кримінального провадження доказу, який визнаний недопустимим, і наданих суб'єкту оцінки повноважень у конкретній стадії кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. – Х.: Право, 2012. – 319 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. – Т. 1 / О.М. Бандурка, С.М. Блажівський, С.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, А.В. Портнова. – Х.: Проно, 2012. – 768 с.
3. Золотих В.В. Проверка допустимостей доказательств в уголовном процессе / В.В. Золотых. – М., 1999. – 288 с.

4. Кримінально-процесуальний кодекс України: Офіційне видання. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 86 с.

5. Єдиний державний реєстр судових рішень. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31859351>

Анна КОЗЛЕНКО

АКТУАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИХ ЗАСАД ПРАВОМОЧНОСТІ
НАЛЕЖНОГО СУБ'ЄКТА ПРОВОДИТИ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ДІЇ,
СПРЯМОВАНІ НА ОДЕРЖАННЯ ДОКАЗІВ

Розглянуто кримінально-процесуальні відносини, які виникають у суб'єктів кримінального провадження в процесі доказування події кримінального правопорушення, а також норми, що регулюють процес її доказування.

Ключові слова: доказ; належний суб'єкт; кримінальне провадження; кримінальне правопорушення; належність і допустимість.

Анна КОЗЛЕНКО

АКТУАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ
ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧЕСКИХ ОСНОВ ПРАВОМОЧНОСТИ
НАДЛЕЖАЩЕГО СУБЪЕКТА ПРОВОДИТЬ ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ
ДЕЙСТВИЯ, НАПРАВЛЕННЫЕ НА ПОЛУЧЕНИЕ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ

Рассмотрены уголовно-процессуальные отношения, возникающие у субъектов уголовного производства в процессе доказывания события уголовного правонарушения, а также нормы, которые регулируют процесс его доказывания.

Ключевые слова: доказательство; надлежащий субъект; уголовное производство; уголовное правонарушение; принадлежность и допустимость.

Anna KOZLENKO

ACTUAL RESEARCH
OF THEORETICAL AND PRACTICAL PRINCIPLES OF PROPER
ENTITY TO CONDUCT ELIGIBILITY PROCEEDINGS AIMED
AT OBTAINING EVIDENCE

The article deals with criminal procedure that relation in subjects of criminal proceedings in the event of evidence of a criminal offense, as well as the rules that govern the process of proving.

Keywords: proof; a proper subject; criminal proceedings; criminal offense; belonging admissibility.

